УДК 821.161.2:821.112.2:82-32

СИМВОЛІКА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ МЕТАМОРФОЗ У НОВЕЛІСТИЦІ М.ХВИЛЬОВОГО ТА Ф.КАФКИ (КОМПАРАТИВІСТИЧНИЙ ПІДХІД)

Горб О.А., к.пед.н., доцент, Літвінова Ю.А., студент

Запорізький національний університет

Статтю присвячено порівняльному аналізові символіки морально-етичних метаморфоз у творах М.Хвильового «Я (Романтика)», «Кіт у чоботях» та Ф.Кафки «Перевтілення». Цей аспект компаративного вивчення новел не досліджений на належному рівні. Розуміння змісту символів метаморфізму дає змогу на глибшому рівні усвідомити актуальні і зараз проблеми суспільства, що піднімають у своїх творах український та австрійський письменники.

Ключові слова: компаративний аналіз, морально-етичні метаморфози, символіка.

Горб Е.А., Литвинова Ю.А. СИМВОЛИКА МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИХ МЕТАМОРФОЗ В НОВЕЛЛИСТИКЕ Н.ХВЫЛЕВОГО И Ф.КАФКИ (КОМПАРАТИВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД) / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена сравнительному анализу символики морально-этических метаморфоз в произведениях Н.Хвылевого «Я (Романтика)», «Кот в сапогах» и Ф.Кафки «Превращение». Этот аспект компаративного изучения новелл не исследован на должном уровне. Понимание содержания символов метаморфизма даёт возможность на более глубоком уровне осознать актуальные и сейчас проблемы общества, которые поднимают в своих произведениях украинский и австрийский писатели.

Ключевые слова: компаративний анализ, морально-этические метаморфозы, символика.

Gorb O.A., Litvinova Y.A. THE SYMBOLISM OF MORAL AND ETHICAL METAMORFOSES IN SHORT STORIES BY M.KHVYLYOVYI AND F.KAFKA (APPROACH OF COMPARATIVE STUDY) / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article is dedicated to the comparative analysis of the symbolism of moral and ethical metamorphoses in the works by M.Khvylyovyi “Me (Romance)”, “Cat in Knee-boots” and by F.Kafka “Transformation”. This aspect of comparative studies of short stories has not been researched on a due level. Better understanding of the metamorphism symbolic provides an opportunity for realizing more deeply the social problem urgent by now. These problems are raised in the works of both Ukrainian and Austrian writers.

Key words: comparative analysis, moral and ethical metamorphoses, symbolism.

Сучасне літературознавство виявляє активний інтерес до компаративістики, яка вивчає взаємозв’язки, взаємодію та взаємовпливи літератур різних країн світу. Компаративний аналіз творів українських та зарубіжних письменників відкриває цілісне бачення світового літературного процесу та своєрідність української літератури в ньому.

Доцільним є застосування компаративістичного підходу при вивченні творів М.Хвильового «Я (Романтика)», «Кіт у чоботях» та Ф.Кафки «Перевтілення». У цій сфері працювали Ж.Савута [6] та О.Ніколенко [1]. Дослідниці доводять спільність новел на загальному ідейно-тематичному рівні. Метою нашої роботи є здійснення аналізу рівня символіки цих творів, тлумачення символів, що позначають морально-етичні метаморфози.

Новели українського та австрійського авторів мають зв’язки на генетичному та типологічному рівнях. Глобальні проблеми ХХ століття (втрата ідеалів, самотність людини, деградація особистості та суспільства) залишили відбиток на світовідчутті обох митців, адже, незалежно від дії обмежуючого фактору кордонів та відстаней, люди всього світу зазнають впливу основних тенденцій епохи. Цим обумовлюється генетичний зв'язок аналізованих творів.

Ф.Кафка та М. Хвильовий постійно шукали духовну сутність світу й відчували відчуження від оточуючої реальності. Австрійський письменник страждав від невлаштованої дійсності, матеріальної залежності, ницого оточення, від неможливості отримати відповіді на важливі питання сенсу людського існування. В цю ж епоху в Україні болісно реагував на історичні події М.Хвильовий, який «найбільш за все мріяв про розквіт «сонячної батьківщини», але його мріям не судилося здійснитися. «Чорний трибунал комуни» знищив високі ідеали, а без ідеалів Хвильовий не міг жити» [1, 30]. Схожі переживання українського та австрійського письменників реалізувались у відповідні аналогії у творчості (генетичний рівень).

На типологічному рівні виявляється подібність тематики та ідейного навантаження, художніх засобів аналізованих новел. Загальна хвороба людства відбивається в образах персонажів обох письменників:

главковерх чорного трибуналу комуни, Гапка Жучок М.Хвильового та родина Замз Ф.Кафки зазнають моральних метаморфоз, душевної деградації, відчувають свою відчуженість від ворожого світу.

Обидва митці піднімають у своїх творах проблеми, що не втратили ваги і в сучасну добу глобалізації: відчуженість людини, втрата суспільством моральних цінностей, поступове перетворення людини з високодуховної істоти на машину або тварину. Такі моральні метаморфози український та австрійський письменники втілюють у певні символи, розуміння яких дає змогу на глибшому рівні усвідомити недоліки загальнолюдських відносин, адже символ покликаний яскраво, промовисто передати певне явище за допомогою конкретного образу.

М. Хвильовий та Ф.Кафка використовують образ-символ тварини, зокрема комахи. Із мурахами асоціюються в новелі «Кіт у чоботях» безлика маса пролетарів, «муралів революції», а також головна героїня, яка має символічне прізвище – Жучок. На потворну комаху перетворюється Грегор Замза у творі «Перевтілення». Зі сторінок новели «Я (Романтика)» постає жахлива реальність звірячої сутності «псів революції», котрі заради ідеї свідомо йдуть на репресії, переступають у злочинному екстазі моральні норми. Тваринна сутність людини віддзеркалюється в образах членів родини Грегора Замзи.

Таким чином, морально-етичні метаморфози у творах українського та австрійського письменників відбуваються у двох напрямках: 1) перетворення людини на комаху; 2) пробудження звірячих інстинктів, тваринності в людині.

У новелах М.Хвильового можна виділити три рівні реалізації символіки метаморфізму:
1. Узагальнена символіка рядових солдатів, муралів революції, пішаків системи.
2. Символіка тваринності: присутність наскрізного мотиву тваринної сутності сірої маси пролетарів, що в новелі «Кіт у чоботях» асоціюються з комахами, а у творі «Я (Романтика)» – з хижаками.
3. Символіка власних назв.

Перший рівень символіки перетворення втілюється в образах товариша Жучка № 1, № 2, бійців Червоної Армії, дегенерата, інсургентів-комунарів.

М.Хвильовий запитує: «Відкіля вони прийшли – товариші Жучки? Скільки їх вийшло? Га? А пройшли вони з краю в край нашу запашну червінькову революцію. Пройшли товариші Жучки, «кіт у чоботях» ...Ах, я знаю: це Жовтнева тайна. Відкіля вони вийшли – це Жовтнева тайна» [2, 155].

Письменник вказує на «масовість», «конвейєрність» такого явища, як «муралі революції», вірні служителі системи. Затьмарені ідеєю «загірної комуни», вони на своїх плечах тягнуть вагу революційних змін, не усвідомлюючи реальних наслідків своїх нерідко злочинних вчинків. «Жовтнева тайна» їхньої появи чи не в успішно проведеній керівництвом держави політиці зомбування населення, коли ліквідується власне «Я», власні бажання, а натомість насаджуються чужеродні, не властиві конкретній людині помисли?

Комунар Андрюша – яскравий приклад маніпуляцій влади над розумами своїх підлеглих. З тексту новели «Я (Романтика)» видно, що ця людина не вписується в рамки жорстокості і садизму «чорного трибуналу комуни», але продовжує діяти за її принципами, все глибше деградуючи морально: «Андрюшу, мого бідного Андрюшу, призначив цей неможливий ревком сюди, в чека, проти його кволої волі. І Андрюша, цей невеселий комунар, коли треба енергійно розписатися під темною постановою – «розстрілять», завше мнеться, завше розписується так: не ім'я і прізвище на суворому життєвому документі, а зовсім незрозумілий, зовсім химерний, як хетейський ієрогліф, хвостик» [3, 324].

Людина нового режиму позбавляється права самій вирішувати власну долю. Це не особистість, а лише безвольний пішак, гвинтик системи. І таких знеособлених людей – велика кількість: « – Ви подумайте.

...Товариш Жучок № 2,

№ 3,

№ 4,

і не знаю, ще скільки єсть» [2, 167].

Відсутністю чіткого опису зовнішності («…Зовнішність? Русява? Чорнява? Ясно – жучок» [2, 156]), нумерацією осіб у новелі «Кіт у чоботях», проявом безвольності персонажів у творі «Я (Романтика)» М.Хвильовий вказує на моральні метаморфози, що відбуваються в суспільстві: особистість поступово нівелюється, замість неповторної індивідуальності на світ з'являється в численній кількості *знеособлений образ-тип, що є символом доби тоталітарного режиму*.

Другий рівень символіки метаморфізму виявляється в показі наскрізної тваринної сутності сірої маси пролетарів. У новелі «Кіт у чоботях» цей мотив представлено за допомогою асоціювання комунарів із непомітними мурахами: «Товариш Жучок – це тільки «кіт у чоботях» із жвавими рухами, з бузиновим поглядом, що ходить по бур'янах революції і, як мураль, тягне сонячну вагу. Щоб висушити болото…

А яке – ви самі знаєте» [2, 154].

Такими будівниками революції, як мурахами, керує не свідомість, а тваринний інстинкт. У Великому тлумачному словнику української мови знаходимо: «Мурашки – невеликі комахи ряду перетинчастокрилих, що живуть великими колоніями» [4, 545]. Члени суспільства тоталітарних держав на початку ХХ століття поступово перетворювались на маленьких непомітних істот без усвідомлення власної сутності, а натомість – із чіткою програмою «будувати мурашник» та в разі необхідності віддати своє життя заради інтересів королеви-матки – правлячої верхівки.

Символічним у цьому плані *є прізвище головної героїні* новели: «Гапка – це глухо. Ми її: товариш Жучок. І личить» [2, 154]. Тут разом із другим взаємодіє *третій рівень* символіки метаморфізму. Прізвище «Жучок» ще яскравіше підкреслює непомітність, неважливість, неяскравість героїні в цьому світі.

Жучок – зменшена назва до «жук». Це слово має такі значення: 1) комаха ряду твердокрилих, в якої верхні тверді крила захищають нижні прозорі, за допомогою яких літають; 2) у переносному значенні – пронозлива, шахраювата, хитра людина.

Характер героїні новели, звісно, не складається з вищеназваних якостей. Але їх відголоски наявні:
«...Товариш Жучок дістала палива. А дістає так:
– Тьотю, дайте оцю паличку!
– Що?
– Дайте оцю паличку!
– Бери.
Взяла.
– А може, ще дасте?
Подивиться «тьотя»:
...жучок: «кіт у чоботях».
Іще дає.
...Товариш Жучок заливається:
– Ха! Ха! Обдурила тьотю.
А вона зовсім не обдурила, вона просто – жучок!» [2, 159].

М.Хвильовий у певній мірі розділяв комуністичну ідеологію, тому в образі Гапки все ж простежуються теплі штрихи. У кінці новели письменник ніби виправдовує її холодну поведінку. Можливо, це захисна реакція, оті «верхні тверді крила», що відгороджують від ворожого світу:

«Тоді я взнав, що товариш Жучок, хоч і жучок і «кіт у чоботях», але і їй буває сумно і буває не буває:

– Дзуськи!

Тоді мені кирпатенький носик розказав, що їй не 19, як ми думали, а цілих 25 літ, що у неї вже було байстря, і це невеличке байстря повісив на ліхтарі козак» [2, 167].

Отже, у новелі «Кіт у чоботях» М.Хвильовий порушує питання деградації суспільства, використовуючи *символіку перетворення людини на непомітну мураху*. Але «муралі революції» наділені певною романтикою, адже саме вони «тягнуть сонячну вагу», будують омріяну «загірну комуну». Тому проблема пагубного впливу комуністичної ідеології в цьому творі не стоїть так жорстко, як у новелі «Я (Романтика)». Зі сторінок твору постає жахлива реальність звірячої сутності «псів революції», котрі заради ідеї свідомо йдуть на репресії, переступають у злочинному екстазі моральні норми.

«Кіт у чоботях» – своєрідний підступ до теми, цілісно сформульованої в новелі «Я (Романтика)»: героїзм пролетарів-фронтовиків, безіменної безликої маси «мурах» нерозривно пов'язаний із кривавою й брудною справою комуністів-чекістів у тилу.

Якщо рядового комунара М.Хвильовий асоціює з мурахою, то *символом перетворення людини на безжальну тварину у творі «Я (Романтика)» є хижак, звір*. На сторінках твору автор неодноразово вживає словосполучення «звірячий інстинкт», «хижа стихія», «тваринний екстаз», «зацькований вовк», «звіряча жорстокість», «вірний пес революції», «зграя голодних вовків». Поведінка та вчинки чорного трибуналу комуни відкривають хижу сутність революціонерів.

В аналізованій новелі ми бачимо поступову деградацію особистості ліричного героя. На початку «м'ятежний син», що «зовсім замучив себе», перебуває в стані постійних вагань між необхідністю робити чорну брудну справу та проявами людяної частини його душі. Безіменний чекіст вважає себе сильною особистістю, але ніяк не патологічним злочинцем:

«І я, зовсім чужа людина, – бандит – за одною термінологією, інсургент – за другою, я просто і ясно дивлюсь на ці портрети, і в моїй душі нема і не буде гніву. І це зрозуміло:

– Я – ч е к і с т , але я і л ю д и н а » [3, 323].

Слова «чекіст – людина» виступають у контексті твору як антоніми. Це ще раз доводить, що працівники ЧК, фанатики комуни, зображені у творі, – це істоти, позбавлені кращих людських якостей; вони в більшій мірі тварини, ніж люди.

Але звіряча сутність ще не повністю охопила ліричного героя новели. Навіть оточення колег викликає певне незадоволення, відразу. Між ним і цими тваринами в людському обличчі ще існує певна дистанція: «Я дивлюсь на канделябр, але мій погляд мимоволі скрадається туди, де сидить доктор Тагабат і вартовий. В їхніх руках пляшки з вином, і вони його п'ють пожадливо-хижо.

Я думаю: «так треба» [3, 325].

Доктор Тагабат та дегенерат у новелі – це втілення садизму, уособлення звіра. Безіменний чекіст відчуває до них відразу, розуміє негативний вплив їхньої злочинної сутності: «…коли доктор Тагабат кинув на оксамитовий килим порожню пляшку й чітко написав своє прізвище під постановою –

«розстрілять», –

мене раптово взяла розпука. Цей доктор із широким лобом і білою лисиною, з холодним розумом і з каменем замість серця, це ж він і мій безвихідний хазяїн, мій звірячий інстинкт. І я, главковерх чорного трибуналу комуни – нікчема в його руках, яка віддалася на волю хижої стихії.

«Але який вихід?»

– Який вихід?? – я не бачив виходу…

…Я подумав: «коли доктор – злий геній, зла моя воля, тоді дегенерат є палач із гільйотини» [3, 325].

Після чергового вироку сумління мучить ліричного героя:

«…Шість на моїй совісті?

і це неправда. Шість сотень.

шість тисяч, шість мільйонів –

тьма на моїй совісті!! –

– Тьма!

І я здавлюю голову» [3, 327].

Але фанатичне служіння ідеї приглушує біль «людської» половини душі. Будучи фанатиком «загірної комуни», ліричний герой починає виправдовувати своїх жорстоких колег перед лицем власної совісті: «…Знову переді мною проноситься темна історія цивілізації, і бредуть народи, і віки, і сам час…

Тоді я, знеможений, похиляюся на паркан, становлюся на коліна й жагуче благословляю той момент, коли я зустрівся з доктором Тагабатом і вартовим із дегенеративною будівлею черепа. Потім повертаюсь і молитовно дивлюся на східний волохатий силует» [3, 327].

Поступово відбувається роздвоєння душі головного героя: людяна частина покидає його, натомість тваринна сутність починає керувати поведінкою.

Сміливий обривати життя сотням людей, главковерх опинився в розпачі, дізнавшись, що серед групи засуджених на смерть людей знаходиться його мати: «…Я остовпів. Блідий, майже мертвий, стояв я перед мовчазним натовпом черниць із розгубленими очима, як зацькований вовк. (Це я бачив у гігантське трюмо, що висіло навпроти).

Так! – схопили нарешті й другий кінець моєї душі! Вже не піду я на край города злочинно ховати себе. І тепер я маю одно тільки право:

– н і к о м у , н і к о л и н і ч о г о н е г о в о р и т и , я к р о з к о л о л о с ь м о є в л а с н е « я » [3, 332].

Ліричний герой зробив свій вибір на користь ілюзорним благам у невизначеному майбутньому, пожертвувавши життям рідної матері, власноруч здійснивши вбивство. Як бачимо, жахлива метаморфоза людини на тварину досягла свого апогею.

Н.Тимків зазначає, що центральною в новелі «Я (Романтика)» є дилема: «що переможе – людське чи звіряче?»; в епоху революції ця проблема набувала неймовірної ваги: «тисячі "сторожових псів революції" вирішували її на користь зла» [5, 13].

Дослідниця також висловлює цікаве спостереження щодо фіналу твору: «голова трибуналу, покинувши матір непохованою…, доганяє дегенерата – доганяє не лише в буквальному, а й у переносному значенні – тепер вони вже уподібнилися, два нелюди в людській подобі» [5, 13]. М.Хвильовий робить невтішний

висновок щодо закономірності ситуації: «Воістину: це була дійсність, як зграя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни» [3, 338].

Проблема морально-етичних перетворень бентежить і австрійського письменника Ф.Кафку. У його новелі «Перевтілення» перед реципієнтом постає абсурдний і жахливий світ. «Все, що відбувається в ньому, не має логічного пояснення, але дає можливість відчути порушення духовних зв'язків, руйнацію моралі, поширення суспільного хаосу... Цей твір – яскравий приклад метафоричного світобачення митця» [6, 34].

Головний герой новели несподівано перетворюється на комаху: «Одного ранку, прокинувшись од неспокійного сну, Грегор Замза побачив, що він обернувся на страхітливу комаху. Він лежав на твердій, схожій на панцир спині і, коли трохи підводив голову, бачив свій дугастий, рудий, поділений на кільця живіт, на якому ледь трималася ковдра, готова щомиті сповзти. Два рядки лапок, таких мізерних супроти звичайних ніг, безпорадно метлялися перед очима» [7, 340].

Але в новелі вагомого значення набуває не тільки фізичне перетворення Грегора, а й реакція на його тілесні зміни родини. Тому у творі можна виділити два рівні символіки метаморфізму:

1. Символіка відчуження: «людина у цьому світі – самотня комаха» (перетворення Грегора на багатоніжку).
2. Символіка тваринної сутності людини (перекриття найкращих людських якостей тваринними реакціями – страхом, злістю, жорстокістю).

Перший рівень символіки простежується в образі комівояжера Грегора Замзи. Це «маленька людина», яка живе не своїм життям, реалізує не власні бажання, а лише сумлінно працює заради родини: «Ах, господи, – подумав він, – який важкий фах обрав я собі! День у день у дорозі. Службові турботи багато важчі, ніж на місці в торговельному закладі, а ще до того на мені тяжать ці муки подорожей, клопоти з пересіданнями, нерегулярна, погана їжа, завжди змінне, завжди нетривале товариство, яке ніколи не переходить у сердечні стосунки. Хай його чорти беруть усе це!» [7, 340].

На прикладі Грегора Замзи можна побачити проблему, яка актуальна в суспільстві і зараз. Функція людини в багатогранному світі часто зводиться лише до виконання робочих обов'язків. Показовими в цьому плані є слова матері Грегора: «Повірте мені, пане управляючий, він себе погано почуває. Хіба в іншому випадку Грегор запізнився би на потяг! Адже хлопчик тільки й думає, що про фірму. Я навіть трохи серджусь, що він нікуди не ходить вечорами; він пробув у місті вісім днів, але всі вечори провів удома. Сидить собі за столом та мовчки читає газету або вивчає розклад потягів» [7, 344]. Отже, людина не розуміє першочергової важливості свого духовного поступу, не усвідомлює, що робота «як необхідність» перетворює її на механізм, функцію, непомітну комаху.

Більш того, Грегор усіма силами тримався за посаду, не відчуваючи навіть поваги з боку керівництва та суцільно від нього залежачи: «І чому Грегорові судилося служити на фірмі, де найменший промах викликав відразу найтяжчу підозру?» [7, 343]. Особистість рядового службовця постійно зазнає пресингу, нівелюється; комівояжер через страх бути звільненим змушений щоразу при спілкуванні з шефом одягати маску ввічливості: «…Якби я не тримався місця через батьків, то давно покинув би його; пішов би просто до шефа й сказав би йому геть-усе, що думаю» [7, 341]. Таке становище є принизливим для розвиненої особистості. Але, не помічаючи цієї проблеми або приймаючи такий стан речей за належне, людина й перетворюється на комаху.

Цікаво, що такі роздуми відвідують Грегора, тільки-но він прокинувся. Зміна не здивувала головного героя. Його хвилює лише неможливість вчасно вийти на роботу. Така поведінка ще раз підкреслює символічність перетворення: людина не лякається свого комашиного вигляду. Будучи комахою в душі, вона сприймає перетворення людського тіла на тіло жука як належне.

Метаморфоза у творі Ф.Кафки дещо відрізняється від перевтілення в М.Хвильового. Герой австрійського письменника зазнає фізичних змін, але не деградує духовно. Він втратив людську мову, набув змін у фізіології, але внутрішній світ Грегора навіть у деякій мірі покращується. Раніше він не розумів захоплення своєї сестри, Грети, музикою. Але, опинившись у подобі тварини, він відчув всю силу краси цього виду мистецтва: «Сестра почала грати, Грегор, причарований музикою, насмілився підлізти трохи ближче і висунув голову аж до вітальні… Хіба він тварина, коли його так причаровує музика? Грегорові було так добре, ніби перед ним відкрилася дорога до вимріяної невідомої поживи» [7, 365].

Опинившись у новому незвичному становищі, герой починає більш чуттєво сприймати світ, відчуває сильнішу потребу в спілкуванні з родиною, яка, на жаль, відштовхує його: «тільки-но він чув у якійсь кімнаті голоси, то відразу біг до дверей і припадав до них усім тілом» [7, 350].

Не маючи по-справжньому теплих родинних стосунків до перетворення, Грегор Замза остаточно втрачає їх, опинившись у тілі комахи. Перші чотирнадцять днів батьки не заходили до його кімнати; пізніше «щовечора двері до вітальні, з яких Грегор дві години перед тим не зводив очей, відчинялися, і він, невидимий у темряві, лежав собі і бачив всю родину, слухав її розмову» [7, 360].

Герой розумів, що завдає зайвого клопоту родині, про яку продовжував думати з ніжністю і любов'ю. «Він теж вважав, що повинен зникнути, вважав, мабуть, ще рішуче, ніж сестра» [7, 368]. У цьому плані потворна комаха виявляється більш людяною, ніж люди.

Другий рівень символіки в новелі виявляється в реакції родини на перевтілення головного героя. Члени Грегорової сім'ї зазнають духовних метаморфоз: втрачають людяність, набувають таких якостей, як агресія, ненависть, злість, жорстокість.

Першою реакцією рідні на перетворення Грегора були стурбованість і співчуття. Але поступово емоції змінюються: сім'я відгороджується від свого годувальника. Батько б'є нещасну комаху, проявляє жорстокість і агресію, жбурляючи в Грегора яблуками. Мати боїться бачити сина в його новій подобі; намагається захистити його від жорстокості батька, але їй це не вдається. Сестра Грета спочатку ставиться до Замзи-комахи як до важко хворого, проявляє піклування на рівні жалості, надає «харчові послуги». Але згодом брат стає і для неї зайвим тягарем: «Я не хочу називати цю потвору своїм братом, а кажу лише одне: треба якось здихатися її. Ми робили все, що могли: піклувалися про неї, терпіли її. Думаю, що ніхто нам нічого не може закинути» [7, 366].

Вражає байдужістю та цинізмом реакція на смерть Грегора: «Ну ось, – сказав пан Замза, – тепер ми можемо подякувати богові» [7, 368].

Ж.Савута підкреслює цікаву деталь: після смерті головного героя члени його родини називаються вже не «батько», «мати», «сестра», а вже «пан», «пані», «дочка». Цією символічною зміною «автор підкреслює невиправданий розпад сімейних і духовних стосунків. Жахливого перевтілення зазнає не тільки Грегор Замза, а передусім усе суспільство» [6, 35]. Фізичне перетворення комівояжера є лакмусовим папером, завдяки якому проявляються духовні метаморфози соціуму.

Ф.Кафка в «Перевтіленні» показав, що в жорстокому і жахливому світі нікому немає діла до «маленької людини». Із духовної в'язниці її може звільнити лише смерть. Моральні та соціальні орієнтири в такому світі знищені. Він приречений на загибель, адже в ньому гине людина.

Отже бачимо, що в новелах М.Хвильового та Ф.Кафки на кількох рівнях проявляється символіка метаморфізму. Обидва письменники використовують образ-символ комахи та узагальнену символіку тваринності.

Образ комахи у творах можна трактувати таким чином:

- символ «маленької людини», непомітної та нікому не потрібної. Ж.Савута зазначає, що комаха з точки зору людини – це найнижчий клас живих істот у світобудові; на неї звертають увагу лише тоді, коли вона заважає. Так було у випадку із Грегором, який жив непомітним життям і не знаходив духовного контакту з родиною. Сім'я звернула справжню увагу на сина і брата лише тоді, коли він став приносити зайві клопоти, лише коли його перетворення унеможливило регулярний потік грошей, що він заробляв.

Життя в суспільстві побудовано таким чином, що пересічна людина мимоволі перетворюється на функцію, маленьку комаху та залишається нею, сприймаючи такий стан речей за потрібне. Навіть у тілі комахи Грегор продовжував думати про виконання свого службового обов'язку. Дивна метаморфоза не здивувала сама по собі, а лише була перепоною для своєчасного виходу на роботу.

- символ знівельованої особистості, яка не усвідомлює важливості власного духовного розвитку. Мурашки – невеликі комахи, що живуть великими колоніями та виконують підсвідому програму «будувати мурашник». Серед них не існує індивідуальностей. Кожен виконує свою окрему вичерпну функцію, не бачачи безмежних можливостей Всесвіту. Такі самі мурашки – «сіра маса пролетарів» із новел Хвильового, однакові та стереотипні товариші Жучки №1, №2, №3, неяскрава та позбавлена жіночності Гапка Жучок.

- символ беззахисності перед ворожим світом. «Маленька» та «слабка» комаха непристосована для життя серед «великих» та «сильних» людей, які проявляють жорстокість, злість та агресію. Закономірною була і смерть Грегора Замзи: його тіло постраждало від рук рідних людей (батько жбурнув яблуко, яке так і згнило в спині сина-комахи), розум теж не витримав самотності і нерозуміння тих, хто під впливом страху незрозумілого і нетипового не тільки відгороджується, але й проявляє агресію.

До тлумачення символу комахи слід додати пояснення Х.Керлота. У своєму Словнику символів він вказує, що комахи символізують нікчемність усього, що живе, та слабкість існування. За словами дослідника, вони також уособлюють життя, яке є вищим за людське [8, 333]. На нашу думку, цей нюанс не відповідає загальній лінії наповнення символу комахи в новелах М.Хвильового та Ф.Кафки. Але в новелі «Перевтілення» можна побачити певну вищість комахи над людиною: в окремих ситуаціях Грегор-комаха виявився людянішим, ніж люди; відчуття краси мистецтва приходить не до комівояжера Замзи, а до Замзи-тварини. Подібний аспект «вищості» можна простежити і в М.Хвильового. Автор у деякій мірі романтизує місію «муралів революції», які «тягнуть сонячну вагу, щоб висушити болото».

Символіка тваринності в аналізованих творах М.Хвильового та Ф.Кафки постає як прояв:

- сходження на поверхню людської душі усвідомленої звірячої сутності, темної частини «Я». Жорстокий «пес революції» здатен заради ідеї переступити моральні норми, здійснити вбивство близької людини (так само вчинив герой новели «Я (Романтика)»). Х.Керлот у своїй книзі тлумачить символ тварини відповідно до теорії К.Юнга, за яким «тварина втілює нелюдську душу, світ підсвідомих інстинктів» [8, 201].

У новелі М.Хвильового крім загального символу звіра знаходимо вказівки на образи вовка та собаки («зацькований вовк», «вірний пес революції», «зграя голодних вовків»). Вовк у Х.Керлота – «переможна сила інстинкту» [8, 201]. Можливо, у героїв новели «Я (Романтика)» проявляється сила інстинкту самозбереження: вбивай сам, або вб'ють тебе.

Собака ж у Словнику символів – емблема відданості. У символіці християнства вона має дещо інший зміст: відповідно до функції вівчарки, це охорона та управління стадом [8, 476]. Таке тлумачення цілком відповідає виразові М.Хвильового «вірний пес революції», хоч і набуває в контексті твору негативного емоційного забарвлення.

- поступового духовного падіння. Людина стає твариною, коли найгірші людські якості крок за кроком замінюють любов, доброту, взаємодопомогу, співчуття та керують поведінкою. Подібні метаморфози відбуваються і з батьками Грегора Замзи, коли ззовні тихі і милі, нездатні образити люди перетворюються на монстрів, що хочуть позбавитись істоти, яка не вписується в розміреність їхнього життя. Жива сила людського духу поступово вгасає в Гапки Жучок, яка стає механізмом побудови нового державного устрою.

Як бачимо, символіка метаморфізму, яку використовують М.Хвильовий та Ф.Кафка, має в кожного з письменників свої нюанси. Але загальна наповненість символів схожа: тварина символізує морально-етичні метаморфози, процес деградації суспільства в цілому і кожної конкретної особистості зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф.Кафки та М.Хвильового. Аспекти компаративного вивчення // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 2. – С. 23-30.
2. Хвильовий М. Кіт у чоботях // Хвильовий М. Твори: У 2 т. – Т.1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К.: Дніпро, 1990. – С. 154-167.
3. Хвильовий М. Я (Романтика) // Хвильовий М. Твори: У 2 т. – Т.1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К.: Дніпро, 1990. – С. 322-339.
4. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.: Перун, 2004. – 1440 с.
5. Тимків Н. Позиція автора в новелі «Я (Романтика)» та в повісті «Сентиментальна історія» Миколи Хвильового // Дивослово. – 2003. – №5. – С. 10-14
6. Савута Ж. Духовні "перетворення" героїв Ф.Кафки та М.Хвильового. Урок з елементами компаративного аналізу // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2002. ─ №7. – С. 33-37.
7. Кафка Ф. «Превращение» // Кафка Ф. Избранное. – М.: Радуга, 1989. – С. 340 - 369.
8. Керлот Х. Словарь символов. – М.: REFL-book, 1994. – 608 с.